

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 10 (Mart/March) 2023, s. 570-587.
|| Geliş Tarihi-Received: 17.02.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 28.02.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1252121

Türkçede Söylem Belirleyiciler ve Mental Söz Varlığı İlişkisi

The Relationship Between Discourse Markers and Mental Vocabulary in Turkish

Erkan HİRİK*

Öz

Dilin en temel işlevlerinden biri insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesidir. Düşünceler hem oluşturulurken hem de ifade edilirken dilin çeşitli imkânları kullanılır. Dil; fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik ve semantik unsurlarıyla konuşurun düşüncelerinin dinleyen tarafından anlaşılır olmasını sağlar. Bu unsurlar farklı birleşimler ve etkileşimler yoluyla bir araya gelerek çeşitli dilbilgisel özelliklerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi özellikle iletişim esnasında dil ötesi birtakım işlevlerin de yerine gelmesini sağlar. Söylem belirleyiciler bu anlamda dil ötesi işlevlerin gerçekleştirilmesini sağlayan dilsel yapılar olarak dikkat çekmektedir.

Söylem belirleyiciler, düşünceleri birbirine bağlamak, organize etmek ve yönetmek amacıyla genelde konuşma esnasında ortaya çıkan “yani, şey, evet, söylediğim gibi, bilirsin” şeklindeki dilsel işaretleyicilerdir. Söylem belirleyicilerin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Konuşma sırasında konuşura düşünme boşluğu yaratma, düşünceleri organize etme, dinleyenin dikkatini söylem üzerine çekme, dinleyeni yönlendirme, konunun gidiş yönüne dair ipucu sunma vb. cümle ötesi edimsel işlevler söylem belirleyiciler vasıtasıyla gerçekleştirilir. Söylem belirleyicilerin işlevleriyle ilgili çok sayıda çalışma bulunsa da bu öğelerinin morfolojik yapılarıyla ilgili çalışma az sayıdadır. Dilbilgisel bakımdan boşluk dolduran seslerden, sözcüklerden, söz öbeklerinden, cümlelerden oluşabilen söylem belirleyiciler yapısal olarak leksik unsurlardan mental fiillerle yakından ilişkilidir. Söylem belirleyicilerin bir kısmı içerisinde mental fiilleri barındırmaktadır.

Bu çalışmada tematik temelli semantik bir sınıf olan mental fiillerin söylem belirleyiciler içerisinde hangi mental fiil türlerinin ne şekilde yer aldığı ve semantik olarak söyleme ne gibi katkı sağladığı incelenmiştir. Ayrıca söylem belirleyiciler gibi edimsel bir kategori ile semantik bir kategorinin ilişkilerinin nedenleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söylem belirleyici, mental fiiller, edimbilim, anlambilim, Türkiye Türkçesi.

Abstract

One of the most basic functions of language is to express human feelings and thoughts. Various possibilities of language are used both in forming and expressing thoughts. Language enables the speaker's thoughts to be understood by the listener via its phonetic, morphological, lexical, syntactic and semantic elements. These elements come together in

* Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye, e-posta: erkanhirik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6978-8981.

different combinations to produce different grammatical features, as well as several supralinguistic functions, especially in communication. In this sense, discourse markers attract attention as in-language structures that enable the realisation of extra-language functions.

Discourse markers are linguistic markers of the form "so, well, yes, as I said, you know" that usually occur in speech to connect, organise and manage thoughts. Discourse markers have several functions. During speech, discourse markers perform extra-linguistic pragmatic functions such as creating a mental space for the speaker, organising thoughts, drawing the listener's attention to the discourse, directing the listener, providing clues about the direction of the topic, etc. The functions of discourse markers are not restricted to the linguistic level. Although there are many studies on the functions of discourse markers, there are few studies on the morphological structures of these elements. Grammatically, discourse markers, which can consist of gap-filling sounds, words, phrases and sentences, are structurally closely related to mental verbs, which are lexical elements. Some discourse markers contain mental verbs. This study analyses which types of mental verbs are included in the discourse markers of mental verbs, which is a thematic-semantic class, and how they contribute semantically. In addition, the reasons for the relationship between a pragmatic category such as discourse markers and a semantic category are evaluated.

Keywords: Discourse markers, mental verbs, pragmatics, semantics, Turkish.

Giriş

Dilin ait olduğu toplumun düşünce dünyasıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak bir toplumu diğerinden ayıran aslında yine dilin kendisi olmaktadır. Bununla birlikte dil de toplumun kültürel yaşayış biçiminden etkilenmektedir. Bu durumda toplumların sosyolojik ve kültürel yapıları ile dil arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu belirtmek mümkündür. Dil ve toplum arasındaki bu bağın temeli aslında *düşünce* ve *dil* arasındaki ilişkiyle ortaya çıkmaktadır. Bireylerin düşüncelerini aktardığı araç, sözcükler vasıtasıyla dildir. Toplumun da bireylerden teşekkül olduğu göz önüne alındığında bahsedilen *birey-toplum* ve *dil* arasındaki bağ daha açık bir şekilde anlaşılabilir.

Toplumların sosyal hayatlarına dair izleri dilde sürmek mümkün olduğu gibi dilde de kültürel, sosyal ve düşünce dünyasına dair birtakım izleri bulabilmek mümkündür. Toplumların geçmişten bugüne getirdiği yazılı ya da sözlü dil verileri incelendiğinde bu izler tespit edilebilir. Türkçenin en eski metinlerinden bugüne kadar *düşünce* temelli sözcüklerin varlığı bilinmektedir. Yaylagül, Türk Runik harfli metinlerden itibaren bu sözcüklerin tanıklanabildiğini ve temel anlamları dışında yeni anlamlar dahi kazanabildiğini belirtmektedir (2005, s. 48). Bununla birlikte bu söz varlığının üyelerinin yalnızca temel anlamlarıyla değil, ilk metinlerde dahi karşılaşılan metaforik kullanımlarla ortaya çıktığı görülmektedir. Aksan, *ileri ögeler* adını verdiği terimle bu türden sözcükleri de ifade etmektedir (Aksan, 2006a, s. 50-53). Köktürk yazıtlarında dahi sözcüklerin çokanlamlı olması bu sözcüklerin kullanımının daha uzak geçmişe dayandığını ve üstelik sıklıklarının yüksek olduğunu gösterir. Keza bir sözcüğün birden fazla anlam kazanabilmesi ancak onun sıklık derecesinin yüksek olmasıyla ilgilidir. Sıklık ve çokanlamlılık arasında doğrusal bir bağlantı vardır. Türkiye Türkçesinde eylemler gözden geçirilecek olursa, özellikle, kullanım sıklığı çok olan eylemlerde çokanlamlılığın yüksek olduğu hemen göze çarpar." şeklinde açıklamada bulunan Aksan, bazı fiillerin (*çık-*, *al-*, *at-*, *kes-*, *ver-*, *git-*, *boz-*, *kır-*, *gir-*, *dur-*) çokanlamlılığına dikkat çekmektedir (2006b, s. 125).

Toplumun geçmişinin birikimlerini geleceğe aktarma işlevi gören dil, kolektif bilinci oluşturduğu, ortak aklın ürünü olduğu gibi ortak millî hafızanın yapıcısı ve millî hafızanın kendisidir (İlhan, 2012, s. 1520). Geçmiş kuşakların duygu ve bilgi temelli birikimlerini geleceğe aktarma aracı olan dilin unsurları, zaman içerisinde kullanıma bağlı olarak gelişir ve değişir. Bu durumda dil, sahip olduğu unsurlara (fonetik, morfolojik,

leksik, sentaktik) yeni işlevler ve anlamlar yükleyerek bu yolları açar. Diğer bir deyişle aslında sınırlı sayıda malzemedan oluşan dil, zaman içerisinde başta edebiyat vasıtasıyla olmak üzere işlenerek yeni unsurlar ve yeni ifade yolları oluşturulur. Sözcüklerin kazandığı yeni anlamlar, metaforlar, farklı söz öbeklerinin oluşması, yepyeni birlikteliklerle (alışılmamış bağdaştırmalar, sıfat tamlamaları, isim tamlamaları, neolojizm vb.) dil, duygu ve düşünceleri ifade kabiliyetini zamanla daha da geliştirir. Dilin özellikle edebiyat vasıtasıyla işlenmesi, sanatçının dünyasının sözcüklere yansması ve bunun zamanla genele yayılması dilin gramatikal ve gramer ötesi birtakım unsurlarının yeni işlevler kazanmasını sağlar. Söylem belirleyicilerin dil içinde işlevsel olarak sıklıkla kullanılır olmasının ve yeni yeni söylem belirleyicilerin sözlü ve yazılı iletişim ortamlarında ortaya çıkmasının da nedeni budur.

Çeşitli gramatikal unsurlar farklı birleşimlerle bir araya gelerek konuşurun duygu durumunu ve düşüncelerini iletişim ortamında aktarmaya yardımcı olur. Bununla birlikte dil çoğu zaman düşünceleri aktarma konusunda yetersiz kalır. Bu tür durumlarda dil birimlerine dil ötesi işlevler yüklenir. Cümle ötesi işlevleri olan söylem belirleyiciler de bu unsurlardandır. Söylem belirleyiciler; *her neyse, dediğim gibi, yani, işte, efendime söyleyeyim* şeklinde sözcükler ya da sözcük öbeklerinden hatta cümlelerden oluşan ve söylenenleri düşünsel olarak birbirine bağlayan, düşünceleri organize eden, yöneten ya da tutumları gösteren edimbilimsel dil işaretleyicileri olarak tanımlanabilir.

Söylem belirleyicilerin edimsel olarak aktarılan konuya dikkati çekme, konuşma sırası alma, cevap verme, iletişimin etkinliğini artırma, konuşura düşünme payı verme, dinleyen kişiye konuşmanın gidişatına dair ön bilgi verme gibi edimsel işlevleri vardır.

Söylem belirleyicileri oluşturan dil bileşenleri yapısal olarak değerlendirildiğinde bağımlı ve bağımsız biçimbirimlerden oluşabilmektedir. Bu durum bu edimsel işaretleyicilerin *edat, zarf, bağlaç, ünlem, öbek yapı* ve *cümle* formunda kullanım sahasına çıkmasına olanak tanımaktadır. Sentaktik yapı içerisinde *yani, peki, meğer* gibi sözcükler "bağlaç"; *işte, şey* gibi sözcükler "edat"; *bir de şey, bilindiği üzere, açık olmak gerekirse* gibi yapılar "öbek yapı"; *yoo, vallahi, hay* gibi ifadeler "ünlem"; *hani, bari, hele* gibi sözcükler "zarf"; *efendime söyleyeyim, bilirsin* gibi ifadeler "cümle" yapısında olmasına karşın iletişim esnasında *söylem belirleyici* olarak kullanılmaktadır. Bu husus söylem belirleyicilerin yapısal olarak geniş bir yelpazede olduğunu göstermektedir.

Söylem belirleyicileri oluşturan sözcüklerin yapısal ve dilbilgisel özelliklerinin yanı sıra semantik sınıflarının da ayrıca ele alınması gerektiği söylenebilir. Söz öbeği ya da cümle biçiminde bulunan söylem belirleyicilerin işlevsel özelliklerini ortaya çıkaran nedenlerden biri söylem belirleyicilerin içerisinde yer alan sözcüklerin semantik sınıfıdır.

Dilin karmaşık sistemi içerisinde çeşitli dilbilimsel unsurlar birlikte hareket ederek dilin ifade olanaklarını geliştirir. Böylece dil, dinamik ve değişken özelliğini de devam ettirir. Cümle ya da söz öbeği şeklinde ortaya çıkan söylem belirleyicilerin yapısını oluşturan sözcükler tematik anlamları bakımından ele alındığında mental söz varlığı ile ilişkileri bakımından dikkat çekmektedir.

1. Söylem Belirleyiciler

Genellikle konuşma dilinde ortaya çıkarak yazı diline de yansıyan, sentaktik olarak bağlaç, edat, ünlem, zarf, öbek yapı, cümle gibi farklı dilbilgisel kategorilerde bulunabilen, iletişim ortamında konuşur ve dinleyen açısından edimsel işlevleri olan *yani, peki, meğer, işte, şey, vallahi, hani, hele, bilindiği üzere, açık olmak gerekirse, efendime söyleyeyim, gördün mü bak* gibi dil öğelerine *söylem belirleyici* denir.

Söylem belirleyici (discourse marker, discourse particle) ifadesi konuşma içerisindeki bölümleri gösteren, bu bölümler arasında tutarlılığı sağlayan ve çeşitli yapılarıdaki dil öğelerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Özbek, 1998). Schiffrin (1987), söylem belirleyicilerin konuşmadaki bilgiyi işlemeye yarayan yapılar olduğunu belirtmektedir.

Söylem belirleyiciler çalışmalarda farklı adlarla anılmaktadır. Schiffrin (1987), Blakemore (1987), Redeker (1991), Halliday ve Hasan (1976), Fraser (1993), Andersen (2001), Aijmer (2002), Trujillo ve Sáez (2003) *discourse markers* (söylem belirleyici/işaretleyici) terimini tercih etmektedir. Knott ve Dale (1994) *cue phrases* (ipucu öbekleri), Schourup (1985) *discourse particles* (söylem parçacığı), Redeker (1990) *discourse operators* (söylem işleyiciler), Polanyi ve Scha (1983) *discourse signalling devices* (söylem işaret araçları), Van Dijk (1979) ve Stubbs (1983) *pragmatic connectives* (edimsel bağlayıcılar), Östman (1995) *pragmatic particles* (edimsel parçacıklar) gibi terimlerle *söylem belirleyiciler* ifade edilmektedir. Bununla birlikte söylem belirleyicilerin işlevlerini öne çıkaran adlandırmalar da söz konusudur. Bu yapılar, *söylem bölümleri belirleyiciler*, *boşluk doldurucu sözcükler*, *söylem parçacığı*, *pragmatik işaretleyici*, *duraksama belirleyici* gibi terimlerle de ifade edilmektedir. Bunun nedeni söylem belirleyicilerin hem yapısal hem de işlevsel olarak geniş bir yelpazede işlevsel özelliklerini sürdürebilir olmasıdır.

Söylem belirleyiciler, sentaktik ve yapısal olarak *edat*, *zarf*, *ünlem*, *yansıma ses*, *öbek yapı*, *cümle* gibi dilbilgisinin farklı kategorilerinde bulunabildiği gibi işlevsel olarak da *boşluk doldurma*, *düşünme payı yaratma*, *dikkat çekme*, *duygu bildirme* gibi çeşitli alanlarda işlevini gerçekleştirebilmektedir. Özbek, bu yapıların bilişsel düzeyde iş görse de kullanım amaçlarının iletişim kolaylığı sağlamak, konuşmacı ve dinleyici arasında yakınlık ve bir bütünlük kurmak gibi işlevlerini de ifade eder. Aynı zamanda araştırmacı söylemin farklı bölümleri arasında ilgi kurucu, konuşma sırası ve söylem konusu düzenleyici işlevleri olduğunu da belirtir (1998, s. 45). Fasold, söylem belirleyicilerin sıralı ve bağımlı öğeler olduğunu ifade ederek bunun sonucunda *ilişkisel* ve *yapısal* özelliğin ortaya çıktığını belirtmektedir. Konuşmacı ve durum arasında sabit kalan duyu ve dildeki karşılığının aksine edimsel anlamlar konuşur ve durum arasında farklılık göstermektedir (1990, s. 119). McCormick (2013) söylem belirleyicilerin bağlantı kurmak, bir şeyin ne zaman gerçekleşeceği ile ilgili ipucu sunmak, iki düşünceyi karşılaştırmak ve benzerlikleri ifade etmek, düşüncenin tersini iletmek, ek ya da tamamlayıcı düşünceler sunmak, mantık sırası belirtmek, tartışılan düşüncelerin özetini sunmak, bir konunun kabul edildiğini ya da dikkate alındığını belirtmek gibi işlevleri olduğunu ifade etmektedir. Müller ise söylem belirleyicilerin söylemi başlatmak, sınırları işaretlemek, bir yanıt veya tepkiye giriş yapmak, konuşurun söz almasına destek vermek, gönderimlerle ya da sezdirimlerle söylemi desteklemek, bilginin öncüllerini ya da arka planını işaretlemek gibi işlevleri olduğunu belirtmektedir (2005, s. 9).

Schiffrin, söylem belirleyicilerin konuşma birimlerini destekleyen sıralı olarak bağımlı elemanlar olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte araştırmacı, söylem belirleyicilerin ana işlevinin söz veya cümle düzeyinde değil, söylem düzeyinde olduğunu bu nedenle sentaktik yapıya *kısmen* bağımlı olduğunu ifade eder (1987, s. 31).

Söylem belirleyicilerin sınıflandırılması genelde işlev temelli yaklaşımla çalışmalarda ele alınmıştır. Schiffrin (1987) söylem belirleyici sınıflarını beş düzlemde değerlendirmektedir:

- Fikirleri oluşturma düzlemi (önergeler aracılığıyla düşünceler üretilir, düşünceler birbirine bağlanır.)

- Kişisel kimlik düzlemi (Konuşur söyleme *şey, ah, fakat, çünkü, böylece* gibi yapılarla katılır.)
- Konuşma sırası alma düzlemi (Konuşur; *fakat, ama, ya da, böylece* gibi söylem belirleyicilerle konuşma sırası almaya çalışır.)
- Katılım düzlemi (Bu düzlemde *şimdi, biliyorsun, görüldüğü üzere* gibi söylem belirleyicilerle konuşur söyleme dâhil olur.)
- Bilgi düzlemi (Konuşur ve dinleyen arasındaki bilgi alışverişi vurgulanır.)

Maschler söylem belirleyicileri *kişilerarası* (interpersonal), *gönderimsel* (reference), *yapısal* (structure) ve *bilişsel sınırlılıklar* (cognitive constraints) olmak üzere dört sınıfta değerlendirmektedir. Kişilerarası ifadeler konuşur ve dinleyen arasındaki ilişki için kullanılır: “bak, inan bana, vay, emin değilim, evet, doğru vb.”. Gönderimsel ifadeler ise sıralamayla, nedenselliği ve ilişkiyi belirtmek için kullanılır: “şimdi, sonra, çünkü, ama, ya da”. Yapısal ifadeler ise hiyerarşiyi göstermektedir: “her şeyden önce, bir saniye, çok, sonunda, her neyse vb.”. Bilişsel sınırlılık belirtenler ise “yani, gibi, oh vb.” (1998, s. 14-32)

Halliday ve Hasan (1976) söylem belirleyicileri, *katılma* (ve, ya da, ek olarak, ayrıca, benzer şekilde, örneğin vb.) *olumsuzlama* (ancak, yine de, bunun yerine, diğer yandan, aslında), *nedensellik* (dolayısıyla, sonuç olarak, çünkü, bu nedenle), *süreklilik* (şimdi, elbette, her neyse, elbette) gibi dört kategoride değerlendirmiştir.

Söylem belirleyicilerin yapısal ve işlevsel olarak bu genişliği ve kullanışlılığı, onun dilin diğer kategorileriyle de çeşitli ilişkilerinin olmasına neden olmuştur.

Söylem belirleyiciler daha çok etkileşimsel anlatılarda ortaya çıkar. Etkileşimsel anlatılar, anlatıcı(lar) ve dinleyici(ler) tarafından gerçekleştirilen etkileşimsel üretimlerde ve ayrıca geçmiş yaşantıda deneyimlenen olayların günlük konuşmalar esnasında sıralı olarak anlatılmaları ile ortaya çıkan metinsel yansımalarıdır (Kökpınar Kaya, 2017, s. 36). Bununla birlikte bilimsel metinlerin de söylem belirleyiciler açısından çok örnek sunduğu bilinmektedir.

Sarı, söylem belirleyicilerin iletiye bir derece kadar kuvvetlendirme içeriği katma, mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip olabileceğini ifade etmektedir (2020, s. 33). Sözlü iletişimde sıklıkla kullanılan söylem belirleyiciler, zamanla yazı dilinde de kullanılan cümle ötesi işlevleri olan dil öğelerine dönüşmüşlerdir. Bu işaretleyiciler, konuşma anında konuşura ve dinleyene yönelik birtakım işlevleri olan yapılar olarak görülebilir. Konuşur açısından söylemlerini kompoze etme, düşüncelerini etkin bir şekilde aktarma, konuşmanın bölümlerini oluşturma, konuşma esnasında düşünme payı verme gibi pragmatik işlevlerden bahsetmek mümkündür. Dinleyen açısından da konuşmaya odaklanma, konuşmanın içeriğine dair ön bilgi sahibi olma, konuşmanın gidiş yönüne tayin etme, konuşurun konu ile ilgili duygularını sezme gibi birtakım işlevlerinden bahsedilebilir.

Söylem belirleyiciler, sentaktik yapıda genellikle sentaktik bakımdan seçimlik unsur olarak görev yaparlar. Bağlı buldukları yapılarda eksiklikleri semantik temelde bir sorun yaratmaz (Schourup, 1999, s. 231). Farklı dil birliklerinin kullanılması sonucu söylem belirleyicilerin ortaya çıkmasında bu husus da önem arz etmektedir.

Tüm bunlardan sonra söylem belirleyicilerin temel bazı özelliklerini Özbek (1998) ve Schiffrin (1987) temelinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yapısal olarak gevşek bir ilişkiye sahip olduğu için sentaktik olarak cümlelerin başında, ortasında ya da sonunda bulunabilir.
- Semantik katkı sağladıkları cümleden bağımsızdır ve çıkarıldıklarında kalan ifade ölçünlüdür.
- Eklendikleri ifadeye önermesel anlam katmaz, ancak kiplik değeri katabilir.
- Konuşmayı sağlayan ve ortaya çıkaran birimlerin bir araya gelmesini sağlar.
- Sentaktik bağlamda farklı görevlerde olabilen morfolojiye sahip olsalar da söylemde farklı işlev kazanabilirler. Ancak bağlamda tek işlevi vardır.

Söylem belirleyicilerin sentaktik özelliklerinden bir diğeri de semantik olarak bağlı oldukları cümlelerin doğrudan üyesi olmamasıdır. Diğer bir deyişle semantik olarak işlevini aktardığı cümlelerin sentaktik bir üyesi olmayan söylem belirleyiciler, bu nedenle ilgili cümlelerle daha gevşek bir ilişki kurar. Bu da yapısal olarak söylem belirleyicilerin farklı tür ve yapılarla ortaya çıkmasını sağlayan diğer bir neden olarak görülebilir.

Tüm bunlar göstermektedir ki söylem belirleyiciler yapı ve işlev bakımından çok yönlü dil unsurlarıdır. Yapısal olarak değerlendirildiğinde tek bir çerçeve ile sınırlandırılmayacak olan söylem belirleyiciler, sentaktik düzen içerisinde farklı gramatikal görev üstlenebilen söz ya da söz öbekleri biçiminde olabilmektedir. Bununla birlikte söylemi oluşturan cümle içerisinde yeri sabit değildir. Cümlelerin tamamına sentaktik olarak bağlı olmasa da bu düzen içerisinde semantik etki eden konumunda olabilmektedir. Türkçede bazı kalıplaşmış ifadelerin söylem belirleyici işleviyle söylemde yer alabildiği görülmektedir. Ancak her kalıp ifade söylem belirleyici olamaz. Örneğin Türkçede “bak bak” yapısı tekrarlı bir yapıdır ve seri fiil durumundadır. Bu ifade gramatikal süreç içerisinde kalıplaşarak bilinen anlamlarının yanına *şaşkınlık*, *hayret* gibi anlam da eklenmiştir. Daha sonra bu anlamıyla birlikte söylem içerisinde söylem belirleyici olarak kullanılır olmuştur. Dede Korkut Kitabı’nda bu kullanım açıkça görülmektedir (*bağ bağ delü kavat menüm birliğüm bilmez*)¹. Bununla birlikte örneğin kalıp sözlerden² yine *şaşkınlık*, *acıma*, *çağrı* gibi anlamlar taşıyabilen “Allah aşkına, Allah çarpsın, Nazar değmesin vb.” sözler söylem içerisinde söylem belirleyici olarak kullanılamazlar.

- *İnan bu işi tek başına yapabilirsin.*
- *Bu işi tek başına yapabilirsin inan.*
- *Bu işi inan tek başına yapabilirsin.*

Yukarıdaki söylemlerde yer alan *inan* söylem belirleyicisi, aslında tek başına bir cümle mahiyetindedir. Ancak bu örneklerde söylem belirleyici olan *inan*, sentaktik olarak bu cümlelerin bir üyesi olmamakla birlikte bu cümlelere yalnızca semantik olarak bağlıdır. Ancak bu söylem belirleyicisinin yokluğu cümlelerde doğrudan bir semantik kayıp yaşatmaz. Söylem belirleyicinin bu örneklerdeki işlevi konuşurun dinleyene olan güvenini aktarmaktır. Yani konuşur, duygularını *inan* söylem belirleyicisi vasıtasıyla dinleyene aktarmaktadır. Konuşurun duygularını ve düşüncelerini aktarma işlevi nedeniyle de konuşur *inan* sözcüğünü tercih etmiştir. Bu da sözcüğün kiplik özelliğinin de söyleme yansımaları sağlamaktadır. Burada söylem belirleyiciler ve kiplik arasında da ilişkinin kuvvetli olduğu belirtilebilir. Bu örneklerde sentaktik olarak gevşek bir ilişkide

¹ bk. (Sarı, 2020, s. 37).

² bk. (Gökdayı, 2008, s. 101).

olan “inan”, aynı zamanda mental söz varlığı içerisinde bilişsel alan ile duygu alanını işaretlemektedir.

Sarı, çoğu söylem belirleyicinin konuşmadaki boşlukları doldurma işlevi görebildiğini dolayısıyla sözlerin zihinde planlanması, kuruluşu ve sıralanışı sırasında konuşura vakit kazandırarak sessiz kalmasını ya da *mmm, uu* gibi doğal boşluk doldurucuların yerine geçebildiğini ifade etmektedir (2020, s. 35). “Efendime söyleyeyim, düşünebiliyor musun, siz söyleyin, ne diyorduk” gibi boşluk dolduran söylem belirleyicilerin yapısını oluşturan leksik unsurların da (*söyle-, de-, düşün-*) yine mental söz varlığında yer aldığı ve sentaktik bakımdan seçimlik unsurların bu alandan tercih edilmesi gerekliliği dikkat çekicidir. Keza söylem belirleyiciyi meydana getiren dilbilgisel unsurların konuşurun seçim tercihinin bırakılması farklı farklı söylem belirleyicilerin meydana gelmesini sağlıyor olmalıdır. Ancak her ne kadar söylem belirleyiciler sentaktik bakımdan seçimlik unsur olmaları nedeniyle morfolojik ve leksik bağlamda yapısını oluşturan üyelerin çeşitlenebilir olmasına olanak tanısa da özellikle bazı leksik unsurlarla kullanılması konuşura leksik unsurlar arasında yapacağı seçimlerde sonsuz seçim alternatifi sunmaz. Daraltılmış seçim yelpazesinden tercihin gerçekleşebildiği belirtilebilir. Söylem belirleyiciler, yapısal olarak leksik bağlamda farklı sözcüklerden oluşabilmektedir. Bununla birlikte söylem belirleyicilerin konuşura sunduğu seçim alternatiflerinin arasında yer alan leksik unsurların genelde *mental söz varlığı* alanında *mental fiillerin* üyeleri olması dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle mental fiiller, diğer semantik sözcük türleriyle birlikte söylem belirleyiciler içerisinde sıklıkla yer alabilmektedir.

2. Mental Söz Varlığı

Dili oluşturan söz varlığı unsurları çeşitli bakımlardan sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmalar çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmacıların genelinde sözcüklerin *isim, fiil* ve *edat* bağlamında ele alındığı ve yapılan sınıflandırmaların da bu bağlamda temellendirildiği görülmektedir. İsim, fiil ve edat üçlüsü de kendi içlerinde araştırmacıların merkeze aldığı ölçüde göre alt sınıflara ayrılarak incelenmiştir.

İsimlerle ilgili sınıflandırmalarda Dornseiff'in (2004) çalışması, Molino'nun *Turkish Lexical Content in Dittionario della lingua Italiana Turchesca* eseri, Öner vd. (2010) tarafından hazırlanan *Lehçe-i Tatarı'nın Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eser, Şirin User (2009) tarafından hazırlanan çalışma dikkat çekmektedir. Fiillerin sınıflandırmasında ise Vendler (1967), Chafe (1970), Levin (1993), Barutçu Özönder (2011) ve Yıldız (2017) fiillerin alt türlerini ele almışlardır.

Mental söz varlığının üyelerinden mental fiillerin sözcük tasnifinde ele alındığı çalışmaların başında Biber vd. (2003) tarafından yapılan çalışma gelir. Biber vd. fiilleri tematik yapılarını temele alarak morfosemantik açıdan sınıflandırmıştır. Sınıflandırma şu şekildedir:

- *Hareket Fiilleri (Activity Verbs)*
- *İletişim Fiilleri (Communication Verbs)*
- *Mental Fiiller (Mental Verbs)*
- *Ettirgen/Nedensel Fiiller (Causative Verbs)*
- *Gerçekleşme Fiilleri (Verbs of Occurrence)*
- *İlişki veya Ortaya Çıkma Fiilleri (Verbs of Existence or Relationship)*
- *Görünüş Fiilleri (Verbs of Aspect) (Biber vd., 2003, s. 103-109).*

Zamanla Batı'da ve Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalarla özellikle mental fiiller çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Mental fiillerle birlikte Hirik (2021), *mental isimleri* de değerlendirmiş ve *mental söz varlığı* terimini kullanmıştır.

Dilin leksikal öğelerinin sınıflandırıldığı ve bunun tematik temelli semantik bağlamda yapıldığı sınıflandırmalardan biri de mental söz varlığıdır. Mental söz varlığının üyeleri, mental fiiller ve mental isimlerdir. Mental fiiller, duyu organları ile hareket geçen algının zihinsel süreçte işlenmesi ve sonucunda da çeşitli dönütlerin verilmesini kapsayan ve psikoloji temelli hareketleri ifade eden fiillerdir. Mental isimler ise *girdi, işlem* ve *çıktı* basamaklarına sahip olan mental sürecin içinde yer alan, kalıcı isim olarak sözlüklerde madde başı hâline gelebilecek nitelikte ve bu süreçte doğrudan bir noktanın adı olan sözcüklerdir (Hirik, 2021, s. 43). Mental söz varlığının üyeleri kişinin düşüne sürecine dair her bir noktayı ve hareketi ifade etmektedir. Böylece kişinin düşünce ve duygularına dair her detay bu söz varlığının üyeleriyle işaretlenebilmektedir. Bu söz varlığı kümesine ait sözcükler, edimsel bakımdan kişinin duygularını ve düşüncelerini dinleyene etkin bir şekilde aktarma işlevini de taşımaktadır.

Dil ve düşüncenin ilişkisine dair yapılmış çok sayıda farklı disiplinlere ait çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar açıkça göstermiştir ki dil-düşünce birbiriyle sıkı sıkıya bağlı iki kavramdır. İnsan yalnızca çevresindeki varlıkları ve onların hareketlerini nitelemekle kalmamış, aynı zamanda kendi zihin dünyasının öğelerini ve bu öğelerin hareketlerini de sözcüklerle ifade etmiştir. Hirik, insanın kendini ve düşünce dünyasını dilin malzemelerini kullanarak betimlediğini ifade ederek *koş-* fiili ile hem kendini hem de başkasında gözlemleyebildiği hareketi tanımladığını, *düşün-* gibi bir fiille ise başkası tarafından gözlemlenemeyen ancak kendi mental sürecinde tanımlanabilen bir olguyu adlandırabildiğini ifade etmektedir (2021, s. 35).

Tematik-semantik bağlamda yapılan sınıflandırmalarda ortaya çıkmış bir terim olan mental fiiller ve mental isimler, algılamadan dönüt vermeye kadar geçen zihinsel süreçteki hareketleri ve noktaları dilde ifade eden sözcükleri kapsamaktadır. Chomsky, dili ve zihni aynı düzlemde değerlendirmektedir. Ona göre zihnin doğası insan dilinin doğasıyla birdir (2001, s. 16-21). Düşüncüyü aktarma aracı olan dilin kullanım şekli her dilde farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle duygular ve düşünceler aktarılırken diller farklı stratejiler ile bu işlevini yerine getirebilir. Mental söz varlığının üyeleri Türkçede düşünsel sürecin aktarılmasında kullanılan araçların leksik seviyedeki işaretleyicileridir. Bu nedenle mental sözcükler, iletişim sırasında işlevsel araçlar olarak sıklıkla kullanılabilirler. Araştırmalarda farklı şekillerde tasnif edilen mental fiiller bu çalışmada *duyu fiilleri* (görme, işitme, koku alma, tat alma, dokunma fiilleri), *bilişsel fiiller* ve *ifade fiilleri* (duyu fiilleri, açıklama fiilleri) temelinde değerlendirilmiştir.

3. Mental Fiiller ve Söylem Belirleyiciler Arasındaki Bağ

Mental söz varlığı üyelerinin düşüncel süreci betimlemesinin yanı sıra iletişimin gerçekleştiği sırada konuşurun duygularını, düşüncelerini aktarma işlevi söylem belirleyicilerin edimsel işlevleri ile paralellik taşımaktadır. Söylem belirleyicilerin bahsi geçen konuşur ve dinleyen açısından işlevlerine leksik olarak katkı sunabilecek işlevsel leksik unsurlar mental söz varlığı üyelerinden mental fiillerdir. Söylem belirleyicilerde konuşurun iletişimi kuvvetlendirme, düşüncelerini ve duygularını dinleyene aktarma, herhangi bir konuya ilişkin tavrına dair fikir verme gibi edimsel işlevleri *duygu* ve *düşünce* zemininde bulunmaktadır. Söylem belirleyicilerde benzer işlevler, dinleyen bakımından da geçerlidir. Dinleyen konuşmaya odaklanması, konuşmanın içeriğine dair sözcükler vasıtasıyla ön bilgi sahibi olma, konuşurun konuya yönelik duygularını sezme söylem belirleyiciler vasıtasıyla sağlanabilirken bu işlevler yine *duygu* ve *düşünce* zemininde

bulunmaktadır. Söylem belirleyicilerin bu işlevleri ile mental fiillerin aynı kümede işlevsel olarak kesişmeleri yapısal olarak mental fiillerin söylem belirleyicilerin içerisinde leksik unsurlar olarak bulunabilmesine olanak tanımaktadır.

Türkçede mental sözcüklerden mental fiillerin farklı yapılarıdaki söylem belirleyicilerin içlerinde yer aldıkları dikkat çekmektedir. Mental fiillerden müteşekkil söylem belirleyicilerin bir kısmı şu şekilde ele alınabilir:

3.1. Duyu Fiili Tabanlı Söylem Belirleyiciler

Duyular kişinin çevreyi algılamasının ilk basamağıdır. Duyuları aracılığı ile etrafındaki değişiklikleri, yaşanan olayları ve duyularını algılayan insan, aldığı verileri zihnine aktararak orada birtakım değişiklikler yaratır. Bu değişikliklerin bir kısmı anlık olarak gerçekleşirken bir kısmı ise daha uzun zamanlı zihinsel süreçte ortaya çıkar. Arkonaç, algılamayı duyu organlarınca taşınan duyusal verilerin örgütlenip yorumlanarak insan çevresindeki nesne ve olaylardan oluşan uyaranlara anlam verme süreci olarak açıklamaktadır (1998, s. 65). Mental sürecin ilk basamağı olan algılama, duyular ile gerçekleşebilir.

İnsanların ilk olarak herhangi bir konuyla ilgili bilgiler edindiğini bunu da çeşitli yollarla yaptığını belirten Biray, bu bilgilerin aslında algılama ve idrak denilen süreçle ilgili olduğunu ifade etmektedir (2007, s. 310). Keza insan zihniyle doğrudan bağlantılı her türlü hareket ve idrak *algı* ile başlamaktadır. Algının da başlatıcısı beş duyudur. Dolayısıyla tüm mental sürecin bilgi toplama ve bu bilgileri bilişsel sürece aktarım görevi duyulara aittir. Dilde duyuları ifade eden isim ve fiil cinsinden sözcükler de mental söz varlığı içerisinde *duyu temelli sözcükleri* oluşturmaktadır.

Duyu sözcükleri mental sürecin *girdi* bölümünü işaretlemektedir. Duyu sözcüklerinden özellikle duyu fiilleri üzerine yapılmış çalışmalarda Koptagel-İlal'in (1991) psikoloji ile ilgili çalışmasında gösterdiği duyu tasnifi esas alınmaktadır. Araştırmacı duyuları *temel* ve *birleşik* duyular olarak değerlendirmektedir. Temel duyular, tek bir duyu ile algılanan durum, olay ve değişiklikleri ifade ederken birleşik duyular ise birden fazla duyunun eşzamanlı olarak algılamaya yardımcı olduğu durumları ifade etmektedir. Türkçede *bak-*, *seyret-*, *izle-*, *gör-*, *gözet-*, *bakın-* gibi fiiller ile bu ve benzeri fiiller temelinde türemiş *bakış*, *duyuş*, *görüş*, *duygu* gibi isim cinsinden sözcükler de *duyu* temelli mental söz varlığını oluşturmaktadır. Sarı, duyu fiilleri yerine algı fiilleri demeyi tercih etmektedir ve insanın beş temel duyu organıyla algıladığı ve mental süreçleri başlatan fiziksel/kimyasal uyaranlara bağlı olarak ortaya çıkmış fiilleri bu bağlamda değerlendirmektedir (2019, s. 133).

Söylem belirleyicilerin konuşma anındaki edimsel işlevleri ile duyu fiillerinin semantik içeriği arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Keza söylem belirleyicilerde konuşur dinleyenin algısını yönlendirme, bir konuya dair dikkatini çekme ve bununla birlikte konuyla ilgili kendi düşünce ve duygularını dinleyene aktarma gibi işlevler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra konuşurun söyleme karşı tutumunu yansıtmaya gibi arka plan bilgilerini de içeren söylem belirleyicileri, hangi sözcük sınıfına ait olursa olsun, o sözcük sınıfının sözdizimsel işlevini yerine getirebilir." demektedir (Sarı, 2019, s. 33). Diğer bir deyişle konuşur, dinleyenin *bakmasını*, *görmesini*, *izlemesini*, *gözlemlemesini* ister. Bunu da söylem belirleyiciler içinde yarı kalıplaşmış söylemleriyle gerçekleştirir.

(1) *Gördün mü bak söylediklerimi hiç dinlemeden yine kendi bildiklerini yapmış!*

(2) *Şuna bakar mısın, ben o kadar yoldan çıktım geldim, kendisi iki adımlık yere uğrayamadı.*

- (3) **Bak görüyor** musun annesi, kızın yine odasını dağınık bırakmış!
- (4) Ahmet gideceğini söylemişti. Sen dikkate almadın **bak gördün** mü şimdi ne yapacağız?
- (5) Hayvanlara aldığım tüm mamalar kabından dökülmüş, yere saçılmış, şuna **bakar** mısınız!
- (6) Eve hırsız girmiş **gördün** mü!
- (7) **Duydun mu bak**, ben sana bu olacakları daha önce söylemiştim.
- (8) **Gör bak** bu maçı Beşiktaş kazanacak.
- (9) Eğer bu anlatılan talimatları yerine getirmezsen vahim sonuçları olur **dinle de gör**.
- (10) Karşıdan gelenlere bakın. **Bak bak** nasıl da havalı havalı geliyorlar. Sanki küçük dağları onlar yaratmış.

Yukarıdaki örnekler ele alındığında *gör-, bak-, duy-, dinle-* fiillerinin ifadeler içerisinde söylem belirleyici olarak görev yaptıkları açık bir şekilde görülmektedir. Konuşurun duygu durumunu dinleyene aktarmaya yarayan bu söylem belirleyicilerin genelde *şaşkınlık* alanını işaretlediği görülmektedir. Bununla birlikte *haklı olmayı belirtme, tahmin yürütme* gibi işlevler de bu işaretleyiciler vasıtasıyla aktarılabilmektedir. Bu söylem belirleyicilerin yapılarında yer alan *gör-, bak-, duy-, dinle-* fiilleri *algının başlatıcısı* konumunda olan duyuların hareketlerini içeren *duyu fiilleri* olarak değerlendirilebilir. Konuşur, dinleyenin algısını algının başlatıcısı olan duyuların hareketlerini ifade eden “gördün mü bak, şuna bakar mısın, bak görüyor musun” gibi söylem belirleyicilerle uyarmakta ve edimsel olarak dinleyenin iletişime hazır hâle gelmesini sağlamaktadır. Söylem belirleyicilerin sentaktik yapıda semantik katkı sağladığı cümleye gevşek ilişkiyle bağlı olması duyu fiili içeren ifadelerin söylemin başında ortasında ya da sonunda olabilmesine de olanak tanıdığı görülmektedir.

Yukarıda yer alan (1) numaralı önekte *gör-* ve *bak-* fiilleri “gördün mü bak” söylem belirleyicisi içerisinde bulunmaktadır. Bu ifadede konuşur, şaşkınlık ve kızgınlık duygularını bu söylem belirleyici vasıtasıyla dinleyiciye aktarmaktadır. *Gör-* ve *bak-* fiilleriyle de iletişim süreci dinleyenin duyular aracılığıyla algısına yönelmektedir. (2) numaralı örnekte yine *bak-* fiiliyle dinleyenin algısı harekete geçirilmektedir. Söylem belirleyici içerisinde yer alan *bak-* fiili aynı zamanda konuşurun iletideki düşüncesini gösteren kiplik işaretleyicilerinden biri olarak görev yapmaktadır. (3) ve (4) numaralı örnekte *bak gör-* seri fiil yapısı³ dikkat çekmektedir. Burada söylem belirleyici, seri fiil, mental fiil ve kiplik gibi farklı dilsel kategorilerin birlikte hareket ettiği görülmektedir. (5) ve (6) numaralı örneklerde konuşur şaşkınlık duygusunu yine duyu fiillerinden olan *bak-* ve *gör-* ile işaretlemekte ve yapısal olarak da bunu söylem belirleyici biçiminde dinleyene aktarmaktadır. (7) numaralı cümlede duyu fiillerden *duy-* ve *bak-* fiilleri kullanılmıştır. İşitme duyusuna ve görme duyusuna ait bu sözcükler söylem belirleyici içerisinde konuşurun haklı çıkmış olma bilgisini dinleyene aktarmaktadır. (8) numaralı cümlede duyu fiilleri söylem belirleyici içerisinde bir iddianın dinleyene aktarılmasını sağlamaktadır. (9) numaralı örnekte araya bağlaç almış bir seri fiilin söylem belirleyici oluşturduğu ve leksik unsurlarının da işitme ve görme duyu fiillerinden seçildiği görülmektedir. (10) numaralı örnekte ise tekrarlı yapı olan *bak bak* söylem belirleyici olarak dinleyenin ilgisini iletiye çekme işlevi üstlenerek aslında cümle ötesi bir işlevi gerçekleştirmektedir.

Söylem belirleyicilerin duyu fiili içerdiği örneklerin dilbilgisinin *seri fiil, tekrarlı yapı, kiplik* gibi kategorileriyle ilgili olduğu kimi zaman dilbilgisel düzeyde işlev gördüğü

³ Seri fiil yapıları için bk. (Csató, 2001), (Y. Aksan ve M. Aksan, 2005), (Hirik, 2019), (Çiğil, 2022).

kimi zaman ise cümle ötesine geçebilen birtakım edimsel işlevleri gerçekleştirme aracı olduğu görülmektedir.

Mental sürecin başlatıcısının duyular olduğu ve söylem belirleyicilerin konuşurun algılarını yönetme aracı olarak kullanılabilirdiği düşünüldüğünde söylem belirleyicilerin bir kısmının içerisinde *duyu fiillerinin* olması oldukça olağan görülebilir.

3.2. Bilişsel Fiil Tabanlı Söylem Belirleyiciler

Mental sürecin duyular vasıtasıyla bilgilerin alındığı ilk evresi olan *girdi* basamağından sonra ikinci evresi *işlem* basamağıdır. İşlem basamağında duyularla algılanıp zihne gönderilen veriler, ya eski verilerle bir araya gelerek yeni veriler oluşturur ya da doğrudan yeni veri olarak kaydedilir. Bu da *kavrama* olarak adlandırılır. İşlem basamağında gerçekleşen süreçte ortaya çıkan değişiklikler, yalnızca kişinin kendisi tarafından bilinir, diğer kişilerce gözlemlenemez. Diğer bir deyişle kişi bu süreçte zihninde birtakım mental hareketleri deneyimler. Dilde yer alan bazı fiiller zihinde gerçekleşen bu hareketleri işaretlemektedir. Bunlar da *anla-*, *bil-*, *düşün-*, *öğren-*, *kavra-*, *aklından geçir-* gibi basit ya da birleşik yapıdaki fiillerden oluşmaktadır. Bununla birlikte *işlem basamağı* kimi zaman mental sürecin *çıktısı* olarak da görev yapabilir. Örneğin *anla-* fiili “Ahmet, konuyu anladı.” gibi bir bağlamda kullanıldığında aslında süreç tamamlanmıştır. Dolayısıyla bu tür durumlarda *çıktı* konumunda yer almaktadır. Çoğunlukla mental sürecin ikinci evresinde yer alan ancak kimi zaman da yukarıdaki örnekte verildiği gibi son evresi olan *çıktı*da da bulunabilen ve zihinsel faaliyetleri dilde nitelendiren sözcüklere *bilişsel fiiller* denir. Bilişsel fiiller, duyular aracılığı ile alınan bilgilerin çoğunlukla dışarıdan gözlemlenemeyen değişiklikleri ifade etmektedir.

Koptalgel-İlal, bellek ve anı arasında bağlantı olduğunu ifade ederek her yaşantının daha sonraki yaşantılar üzerinde bir etkisi olduğunu, öğrenmenin yeni bir şeyler edinmeye yönelik süreçleri içerdiğini, belleğin öğrenilen şeylerin kendi içinde tutma işlevi olduğunu ifade etmektedir (1984, s. 164). Bu husus algılama ile başlayan sürecin zihinde kaydedilmesiyle kişi tarafından kullanılabilen yapıya büründüğünü göstermektedir. Bu noktada *biliş* devreye girmektedir. *Biliş*; *öğrenme*, *kavrama* ve *anlama* ile ilgilidir. Zihnin öğrenme, kavrama ve anlama noktasındaki hareketlerini ifade eden hareketler dilde *bilişsel fiiller* ile nitelendirilmektedir.

Araştırmalarda *anı-uslamlama fiiller*, *biliş fiilleri*, *idrak fiilleri* gibi başlıklarla ele alınan *bilişsel fiiller*, psikoloji çalışmalarında *bilişsel eylemler*, *biliş eylemleri*, *zihin fiiller*, *zihin eylemleri* vb. terimlerle ele alınmıştır. *Cognitive verbs*, *verbs of cognition*, *cognitive verbs* terimleri de yine bu fiilleri ifade etmede kullanılmıştır (Yıldız, 2016, s. 75-76).

Bilişsel fiillerin söylem belirleyicilerle bağlantılı olmasını sağlayan en temel nedenlerden biri kişinin zihin dünyasındaki hareketlerin diğer kişiler tarafından anlaşılabilir olmasına imkân tanınmasıdır. Keza bilişsel fiiller, birinci kişiler dışında diğer kişilere yönelik kullanıldığında bu fiiller kesin yargı içermezler. Başka bir deyişle *bilişsel fiilleri* kendi zihin dünyasını betimlemek üzere kullanan kişi, aktardığı bilginin kesinliğinden emin olabilir. Ancak bu fiiller kendisi dışındaki bireylerin zihinsel sürecini betimlemek için kullanıldığında bilginin kesinliğinden/gerçekliğinden bahsetmek mümkün olmayabilir.

- Annemi düşünüyorum.
- Annesini düşünüyor.
- Annesini düşündüğünü söyledi.

Yukarıdaki örnek cümlelerin ilkinde konuşur kendi zihinsel sürecini yine kendisi ifade etmektedir ve bu da *düşün-* fiilini kullanarak gerçekleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle yalnızca kendisinin bilebileceği mental bir süreç bu sözcük ile diğer kişiler tarafından da anlaşılabilir hâle gelmektedir. İkinci cümlede ise konuşur yalnızca kendi çıkarımını dinleyene aktarmaktadır. *Düşün-* hareketinin gerçekleştiği zihne yalnızca kendi çıkarımları doğrultusunda hâkim olabilir ki bu da gerçek olmayan, tahminî bir durumu içeriyor olabilir. Üçüncü örnekte ise yine konuşur ve dinleyen *düşün-* hareketinin doğrudan tanığı değildir. Yalnızca söylemi aktarılan kişinin verdiği bilgiyi almaktadır. Buradan hareketle bilişsel fiillerin mental süreçte gerçekleşen tüm işlemleri gözlemlenebilir ya da gözlemlenemez nitelikte dilsel olarak ifadeye imkân tanması bu fiillerin işlevlerinden ilki olarak tanımlanabilir. İkincil olarak ise zihinsel sürecin sonunda yer alarak çıktı ifade edebilmesi ele alınabilir. Bilişsel fiillerin, psikoloji ile doğrudan ilgili olması ve bilişsel süreçlerin duygulardan da etkilenmesi söylem belirleyiciler ile bilişsel fiillerin sıkı ilişki içinde olmasını sağlamaktadır. Keza söylem içerisinde konuşur kendi düşünsel süreçlerini dinleyiciye çeşitli yollarla aktarabilmektedir. Söylem belirleyiciler de bu noktada dilde düşüncelerin somutlaştırılarak dinleyene aktarılabilirdiği edimsel dil işaretleyicileri olarak görev yapabilmektedir.

- (11) *Düşünebiliyor musun* o kadar zenginliğe rağmen üç kuruşun hesabını yapıyor.
- (12) Tüm yemeği babam tek başına hazırladı *inanabiliyor musun?*
- (13) *Hayal edebiliyor musun* Burcu ile yeniden başlıyormuşuz!
- (14) O kadar hatıralara, ortak geçmişe rağmen *aklım almıyor* nasıl çekip gittin
- (15) Pamukkale, Kapadokya, Sümela, *ne bileyim*, Nemrut, Efes, Aspendos gibi turistik yerleri her genç görmeli.
- (16) Bu ülkeyi kazanmak için ne kadar genç hayallerinden vazgeçti *kim bilir*.
- (17) Son zamanlardaki olaylar *anlıyorum* seni korkutuyor. Ancak endişe edecek bir durum yok, emin ol.
- (18) Böyle bir his ile işe kalkışırsak *zannedirim* başarılı olmak mümkün olmaz.
- (19) Kış gelmesine rağmen yeterince yağış olmadı. Bu yaz *sanırım* su sorunu yaşayacağız.

Yukarıda yer alan örnekler incelendiğinde mental süreçte *bilişsel fiil* olarak adlandırılan sözcüklerin söylem belirleyici görevinde kullanıldığı görülmektedir. Bu cümlelerde yer alan *düşün-*, *inan-*, *hayal et-*, *akıl alma-*, *bil-*, *anla-*, *zannet-* sözcükleri bilişsel fiiller arasında yer almaktadır. Konuşur, kendi düşünce dünyasındaki değişimleri ve ilgili konuya ait kendi düşünceleri bu söylem belirleyiciler aracılığı ile dinleyene aktarabilmektedir.

Örneklere yer alan (11), (12) ve (13) numaralı cümlelerde söylem belirleyici aynı zamanda bir kiplik işaretleyicisi gibi görev yapmakta ve konuşurun duygu durumunu dinleyene aktarmaktadır. Bu örneklerdeki söylem belirleyiciler, konuşurun olay karşısındaki *şaşkınlık* durumunu dinleyene aktarma işlevi görmektedir. Benzer şekilde (14) numaralı cümledeki “aklım almıyor” ifadesi de bilişsel bir söylem olmakla birlikte konuşurun duygusunu aktarma konusunda edimsel işlevi üzerine almaktadır. (15) numaralı cümlede yer alan “ne bileyim” söylem belirleyicisi, içerisinde bilişsel bir fiil olan *bil-* sözcüğünü içermesine karşın *düşünce aktarma* işlevini taşımaz. Örnek cümledeki işlevi konuşma esnasında boşluk yaratarak konuşurun kendisine düşünme alanı/zamanı yaratmaktır. Bilişsel fiilden oluşan bu söylem belirleyicinin işlevinin aslında iletişimsel ve dil-ötesi olduğu söylenebilir. (16) numaralı örnekte de söylemde belirtilen durumun (hayallerden vazgeçmek) bilinmeyeceği *kim bilir* söylem belirleyicisiyle

vurgulanmaktadır. Konuşur, *bilinmezliği* “kim bilir” ile pekiştirmektedir. (17) numaralı örnekte konuşur, *anlıyorum* söylem belirleyicisi ile dinleyenin düşünsel durumunu anlamak üzere kendisini dinleyen yerine koymakta ve empati yapmaktadır. Aynı zamanda kendi düşüncesini de dinleyene aktarabilmektedir. (18) numaralı ifadede ise konuşur, cümlede belirtilen durum ile ilgili tahminini açık bir şekilde söylem belirleyici konumundaki “zannedirim” ifadesiyle aktarmaktadır. (19) numaralı örnek de benzer şekilde konuşurun tahmin alanını kipsel olarak işaretlemekte ve söylem belirleyici olarak konuşurun ne düşündüğünü dinleyene aktarmaktadır.

Söylem belirleyicilerin bir kısmının bilişsel fiillerden oluşması her iki kategorinin işlevlerinin edimsel ve semantik olarak örtüşmesiyle bağlantılıdır. Söylem belirleyicilerin konuşurun düşüncelerini dinleyene aktarma, konuşura düşünme payı verme gibi işlevlerinin olması ile zihindeki hareketlerin mental fiillerin bir türü olan bilişsel fiillerle ifade edilmesi edimsel ve semantik olan bu iki kategoriyi yüzey yapıda bir araya getirmiştir. Bilişsel fiiller, zihinsel hareketleri tanımlarken söylem belirleyiciler de işlevsel olarak tanımlanan bu hareketleri söz eylem bağlamında harekete geçirmektedir.

3.3. Dilsel Açıklama Fiili Tabanlı Söylem Belirleyiciler

Bilgiyi duyularıyla algılayan insan bu verileri zihne iletir. Zihinde bilişsel süreç sonunda işleme tabi tutulan bu veriler, dönüt olarak gözlemlenebilir ya da gözlemlenemez mahiyette ortaya çıkar. Burada mental sürecin *çıktı* konumundaki basamaklar rol oynar.

Mental sürecin sonunda beliren çıktılar, kişiden kişiye ancak ifade edilerek aktarılabilir. Dolayısıyla bu ifadeler mental sürecin çıktılarının anlaşılır kılınması bakımından önem arz etmektedir. Mental sürecin çıktıları iki şekilde ifade edilebilir. Bunlar *duygu fiilleri* ve *açıklama fiilleridir* (Hirik, 2018, s. 60). Mental sürecin dönütünü ifade eden *duygu fiilleri* ve *açıklama fiilleri* olayın gerçekleşmesinde kişinin istemli ya da istemsiz olması bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Duygu fiilleri kişinin ruh dünyasındaki değişimleri ifade eden sözcüklerden oluşmaktadır. Türkçede *sev-*, *sevin-*, *kork-*, *öfkelen-*, *kız-* gibi fiiller *duygu fiilleri* arasındadır ve kişinin ruh durumunu tasvir eder. Bu kategoride yer alan fiiller kişinin duygularıyla ilgili olduğu için *istemli* hareketleri ifade eder. Mental sürecin *çıktı* basamağında yer alan bir diğer fiil türü ise *açıklama fiilleridir*.

Açıklama fiilleri, kişinin kendi istemi doğrultusunda düşüncelerini açık hâle getirdiği *dilsel açıklama fiilleridir*. Türkçede *söyle-*, *de-*, *anlat-*, *bildir-*, *açıkla-* gibi fiiller, dilsel açıklama fiilleri arasındadır. Açıklama fiilleri arasında değerlendirilebilecek bir diğer tür de *görsel açıklama fiilleridir*. Bu fiiller kişinin kendi istemi dışında duygularının görünür, diğer kişiler tarafından anlaşılabilir duruma gelmesini ifade eder. Türkçede *ağla-* (sevinç, hüznün), *bağır-* (korku, öfke), *haykır-* (coşku, kızgınlık), *kızar-* (utanç) gibi fiiller diğer kişiler tarafından aslında görülmesi mümkün olmayan duyguları görünür hâle getirmekte ve böylece mental sürece *ifade etme* bağlamında katkı sağlamaktadır.

Dilsel açıklama fiillerinde kişi yaşadığı mental süreci istemli bir şekilde diğer kişilere ifade etmektedir. Bu bağlamda *dilsel açıklama fiillerini* kişinin doğal iletişim yollarını betimleyen fiiller olarak değerlendirmek mümkündür. Keza bu fiiller bazı çalışmalarda *iletişim fiilleri*⁴ terimiyle de anılmaktadır. Bu bağlamda kişinin duygu ve düşünce dünyasını bilerek ve isteyerek istemli bir şekilde *söyleme*, *anlatma*, *deme*, *açıklama* gibi yollarla ifade etmesi ve bu hareketleri dilde betimleyen *söyle-*, *anlat-*, *de-*, *açıkla-*, *bildir-* gibi fiiller *dilsel açıklama fiilleri* olarak değerlendirilebilir.

⁴ İletişim fiilleri ile ilgili olarak bk. (Erdem, 2007), (Soydan ve Saz, 2019), (Doğan, 2022).

Dilsel açıklama fiillerinin kişinin zihinsel hareketlerinin çıkış noktasını temsil etmesi ve Sarı'nın belirttiği gibi söylem belirleyicilerin iletiye bir dereceye kadar kuvvetlendirme içeriği katma, mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip olması arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır (2020, s. 33). Bununla birlikte *dilsel açıklama fiillerinin* doğrudan düşüncüyü ifade etme işlevi ile söylem belirleyicinin konuşma anında kullanılan yapılardan olması iki kategorinin yüzey yapıda birlikteliklerinin önünü açmaktadır.

(20) Ben de **diyorum** bu pastayı neden almışlar. Meğer, doğum günümümüş!

(21) O kadar uyardım, **ne diyeyim**, bundan sonra olanlardan ben sorumlu değilim.

(22) Öğretmen bugün sınav yapacakmış benden **söylemesi**.

(23) Dün evden çıktım daha sonra **nasıl anlatsam** maalesef dün çok üzüleceğiniz bir olay oldu.

(24) Küçüklüğünden beri hep yanında oldum, şimdi **sen söyle**, bana karşı yapılanları hak ettim mi?

(25) Bir şey **söyleyeyim** bence bugün hava kamp için uygun değil.

(26) Toplanın arkadaşlar, bakın **ne anlatacağım**, mahallemizde gelecek hafta sonu konser olacakmış.

(27) Ne **diyelim**, hakkımızda hayırlısı olsun.

Örnekler incelendiğinde söylem belirleyiciler ile dilsel açıklama fiillerinin sentaktik yapıda morfo-semantik işlevlerini birlikte yerine getirdiği görülmektedir. Semantik özelliklerinin temele alındığı tematik fiil sınıflandırmalarından dilsel açıklama fiilleri arasında yer alan *de-*, *söyle-*, *anlat-* gibi fiiller söylem belirleyicilerin bir kısmının yapısını oluşturmaktadır. İletişim fiilleri bağlamında da ele alınan bu fiillerin söylem belirleyicileri yapısal olarak oluşturması yine bu söylem belirleyicilerin *bir konuya dikkat çekme*, *duygu değeri katma*, *söylemin gittiği yönü tayin etme*, *dinleyenin odaklanmasını sağlama* gibi edimsel, dil-ötesi işlevleriyle paralellik arz etmesiyle ilgilidir.

Yukarıdaki örneklerden (20) numaralı cümlede *de-* fiili bir söylem belirleyici yapısı içerisinde yer almakla birlikte konuşurun *şaşıрма hâlinin sona ermesini* anlatan bir durumu da desteklemektedir. Dolayısıyla konuşur, bu söylem belirleyici vasıtasıyla şaşırmış olduğuna vurgu yapmakta bunu da dinleyene aktarmaktadır. (21) numaralı cümlede ise konuşur, dinleyene sorumluluk yükleme işlevini *de-* fiili içeren söylem belirleyici vasıtasıyla pekiştirmektedir. Benzer şekilde (22) numaralı örnekte de konuşur sorumluluğu *söyle-* dilsel açıklama fiili içeren "*benden söylemesi*" öbeğiyle dinleyene aktarmaktadır. (23) numaralı cümlede yer alan "*nasıl anlatsam*" söz öbeği, konuşurun vereceği kötü haber ile ilgili olarak dinleyeni söylenenlere vereceği tepkiler bağlamında dil-ötesi bir işlevle hazır hâle getirmektedir. Diğer bir deyişle "*nasıl anlatsam*" söz öbeği dinleyeni mental olarak söyleneceklerine hazırlamaktadır. (24) numaralı cümlede konuşur, kendi haklılık durumunu *sen söyle* öbeği vasıtasıyla dile getirmektedir. Dinleyeni de kendi haklılığına ortak etme edimini bu öbek vasıtasıyla gerçekleştirmek istemektedir. (25) numaralı cümlede ise konuşur, *söyle-* dilsel açıklama fiilinin yer aldığı söylem belirleyici ile dinleyeni söyleyeceklerine yönelik hazır hâle getirmekte ve söyleminin yönünü tayin etmektedir. (26) numarada yer alan "*bakın ne anlatacağım*" ifadesi dinleyenlerin dikkatini konuşur üzerinde toplama işlevini görmektedir. Bununla birlikte bir merak unsuru yaratmaktadır. Keza merak ve dikkat arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. (27)

numaralı söylemde “*ne diyelim*” öbeği konuşurun olay karşısındaki kabullenişini ifade etmekle birlikte bunu dinleyene aktarma işlevi görmektedir.

Söylem belirleyicilerin bir kısmının *dilsel açıklama fiilleri* içermesi bu iki dil kategorisinin semantik işlevlerinin ortaklaşmasıyla ilgilidir. Dilsel açıklama fiilleri, konuşurun mental süreci neticesinde ortaya çıkan değişikliklerin diğer kişiler tarafından anlaşılır kılınmasına yardımcı olmaktadır. Söylem belirleyiciler de konuşurun düşünce ve duyu dünyasının konuşura aktarılmasında rol sahibi bir dil kategorisidir. Dolayısıyla söylem belirleyiciler ve dilsel açıklama fiilleri yapısal olarak da birleşerek dil içi ve dil dışı birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Bu işlevlerin bir kısmı konuşur odaklı, bir kısmı ise dinleyen odaklı olarak belirmektedir.

Sonuç

Dünyada bilinen diller arasında geçmişi tarihsel olarak takip edilebilen en eski dillerden biri Türk dilidir (Bapaeva, 2012, s. 53). Farklı coğrafyalarda farklı milletlerle ve kültürlerle etkileşim içinde bulunmuş olan Türk dili, etkileyen ve etkilenen konumda olmuştur. Türk dilinin yüzyıllar boyu etkileşim içerisinde bulunması, edebî eserler vasıtasıyla işlenmiş bir dil olması, konuşur sayısının zaman içerisinde artan bir çizgide yer alması gibi nedenler dil içi birtakım gramatikal özelliklerin de gelişmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda söylem belirleyiciler, dil içi ve dil dışı nedenlerle en etkin şekilde gelişimini sürdüren gramatikal yapılardan biri olarak görülmektedir.

Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında genellikle tarihî ve çağdaş yazılı metinler merkeze alınmakta ve metin merkezli çalışmalar yapılmaktadır. Söylem belirleyiciler daha çok sözlü iletişim ortamlarında ortaya çıkan yapılar olduğu için geleneksel çalışmalarda yeterince ele alınmamış bir kategori olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle söylem belirleyicilerin ele alınması gereken çok yönü bulunmaktadır. Yapısal, işlevsel ve edimsel özelliklerinin değerlendirilmesinin yanı sıra söylem belirleyicilerin yapısını oluşturan unsurların tematik bağlamda semantik olarak da incelenmesi gerekmektedir.

Söylem belirleyicileri oluşturan leksik unsurlar ele alındığında mental söz varlığının üyelerinden mental fiillerle ilişkili oldukları görülmektedir. Söylem belirleyicilerin konuşurun zihin dünyasını duyu ve düşünceler bağlamında aktarma görevinin olması, mental fiillerin de duyular vasıtasıyla algılama süreci ile bilişsel süreci temsil etmesi iki kategorinin birbiriyle ilgili olmasını sağlamaktadır. Söylem belirleyicileri oluşturan leksik yapıların “duyu fiilleri, bilişsel fiiller ve dilsel açıklama fiilleri” olmak üzere üç mental fiil türüyle ilgili olduğu görülmektedir.

Söylem belirleyicilerin oluşturulmasında söz varlığının her türlü üyesinden yararlanılması teorik olarak mümkündür. Ancak Türkiye Türkçesinde yer alan söylem belirleyicilerin büyük bir kısmında ifadenin içinde yer alan leksik unsurun mental fiiller arasından seçildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle söz varlığının sınırlı bir kısmı söylem belirleyicilerin yapısında yer alabilmektedir. Bu da söylem belirleyicilerin sınırlı seçimlik leksik unsurlardan oluştuğunu göstermektedir.

Söylem belirleyicilerin duyu fiillerini içeren yapıda olmasının nedenlerinden biri algının başlatıcısının duyular olmasıdır. Keza söylem belirleyiciler de işlevsel olarak algıya yönelirler. Söylem belirleyiciler konuşurun gerek kendi algılarını gerekse muhatabın algılarını doğrudan hedef alır. Bu nedenle *bak-*, *gör-*, *duy-* gibi duyu fiilleri söylem belirleyiciler içerisinde işlevsel ortaklık bağlamında yer alabilmektedir.

Bilişsel fiillerle söylem belirleyicilerin ilişkisi de düşünce aktarımlarının her iki dil kategorisiyle “doğrudan” gerçekleştirilebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bilişsel fiillerden *düşün-*, *inan-*, *bil-*, *hayal et-* vb. birçok fiilin söylem belirleyici içerisinde

bulunması bu dil öğelerinin doğrudan konuşurun muhatabının bilişsel sürecine etki ederek muhatabı yönlendirme amacı taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle bilişsel fiiller söylem belirleyiciler içerisinde konuşurun muhatabın düşüncesini manipüle etme araçları olarak kullanılabilir. Böylece bu fiiller edimsel işlev de yüklenebilmektedir.

Dilsel açıklama fiillerinin söylem belirleyicilerle birlikte kullanılabilmesinin temel nedeni *de-*, *söyle-*, *anlat-* gibi fiillerin düşünsel süreci ve konuşurun duygularını aktarabilir nitelikte olmasıdır. Bu fiillerle söylem belirleyicilerin işlevlerinin ortak noktada buluştukları söylenebilir.

Tüm bunlardan sonra dil ötesi birçok işlevi olan söylem belirleyicilerin bu işlevlerini yerine getirirken yapısal olarak içlerinde tematik semantik bir sınıf olan mental fiilleri barındırması ilgi çekicidir. Semantik bir sınıf olan mental fiillerin leksik boyutta edimsel bir işaretleyici olan söylem belirleyiciler içinde bulunması leksik, semantik ve edimsel yapıların birlikteliğini gösteren ve Türkçenin bu konuda işlevselliğini ortaya koyan bir dil düzeneği olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Aijmer, K. (2002). *English Discourse Particles: Evidence from a Corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Aksan, D. (2006a). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2006b). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Y. ve Aksan, M. (2005). Birleşik Eylemler, Sıralı Eylemler ve Görünüş. *Proceedings of the XIXth National Linguistics Conference*. (ed. M. Sarı - H. Nas). Şanlıurfa: Elif Printing House, 398-413.
- Andersen, G. (2001). *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Arkonacı, S. A. (1998). *Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bapaeva, J. (2012). Eski Yazı Dilleri: Türk Yazılı Abidelerinin Dilleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(1), 53-67.
- Barutçu Özönder, F. S. (2011). Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi. *Türk Gramerinin Sorunları I-II Toplantı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biber, D. vd. (2003). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Publishing
- Biray, N. (2007). Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Haldeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül 2006). Bildiriler -II, Denizli*, 307-314.
- Blakemore, D. (1987). *Semantic Constraints on Relevance*. Blackwell.
- Chafe, W. L. (1970). *Meaning and the Structure of Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin* (çev. Ahmet Kocaman). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Csató, E. A. (2001). Turkic Double Verbs in Typological Perspective. *Aktionsart and Aspectotemporality in Non-European Languages* (ed. K. H. Ebert - F. Zuniga). Zürich: ASAS-Verlag, 175-187.

- Çiğil, A. (2022). *Eski Anadolu Türkçesinde Seri Fiil Yapıları*. Doktora Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Doğan, N. (2022). Türkçede İletişim Fiilleri: Fiillerin Sınıflandırılmasında Hibrit Yaklaşım. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2441-2466.
- Dornseiff, F. (2004). *Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Erdem, M. (2007). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İletişim Fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 94-103.
- Fasold, R. W. (1990). *The Sociolinguistics of Language*. Blackwell.
- Fraser, B. (1993). Discourse Markers Across language. *Pragmatics and Language Learning, Monograph Series*, 4, 1-16.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözcükler. *Bilig*, 44, 89-110.
- Halliday, M.A.K. ve Hasan R. (1976) *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hirik, E. (2019). Seri Fiil Yapıları ve Türkçe. *Karadeniz Araştırmaları*, 16(61), 120-141.
- Hirik, E. (2021). Türkiye Türkçesinde 'Mental İsimler'. *Dil Araştırmaları*, 15(28), 33-55.
- İlhan, N. (2012). Toplumsal ve Ferdi Düşüncenin Dile Yansımaları (Dil-Düşünce İlişkisi). *Turkish Studies*, 7(3), 1517-1525.
- Knott, A. ve Dale, R. (1994). Using Linguistic Phenomena to Motivate a Set of Coherence Relations. *Discourse Processes*, 18(1), 35-62.
- Koptagel-İlal, G. (1984). *Tıpsal Psikoloji-Tıpta Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Basım/Yayım Dağıtım.
- Kökpinar Kaya, E. (2017). Bir Söylem Belirleyicisi Olarak Ondan Sonrının Etkileşimsel Anlatılardaki Anlatıcı ve Dinleyici Odaklı İşlevleri. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(1), 35-60.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations a Preliminary Investigation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Maschler, Y. (1998). Rotse lishmoa keta? 'wanna hear something weird/funny [lit. 'a segment']?': The Discourse Markers Segmenting Israeli Hebrew Talk-in-interaction. *Discourse Markers* (ed. Andreas H. Jucker ve Yael Ziv). John Benjamins Publishing Company.
- McCormick, I. (2013). *The Art of Connection: the Social Life of Sentences*. Quibble Academic
- Müller, S. (2005). *Discourse Markers in Native and Non-Native English Discourse*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Öner, M. vd. (2010). Lehçe-i Tatarı'nın Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme. *Uçenıye Zapiski Tavriçeskogo Natsionalnogo Universiteta im. V. İ. Vernadskogo Seriya "Filologiya Sotsialnıye Kommunikatsii"*, T: (23), 9-19.
- Östman, J. O. (1995). Pragmatic Particles Twenty Years After. *Organization in Discourse: Proceedings from the Turku Conference* (ed. B. Warvik, S. K. Tanskanen ve R. Hiltunen). Turku: University of Turku, 95-108.
- Özbek, N. (1998). Türkçe'de Söylem Belirleyicileri. *Dilbilim Araştırmaları*, (9), 37-47.

- Polanyi, L. ve Scha, R. (1983). The Syntax of Discourse. Text. *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 3(3), 261-270.
- Redeker, G. (1990). Identical and Pragmatic Markers of Discourse Structure. *Journal of Pragmatics*, 14(3), 367-381.
- Redeker, G. (1991). Linguistic Markers of Discourse Structure. *Linguistics*, 29(6), 1139-72.
- Sarı, İ. (2019). "Algı Fiillerinde Çok Anlamlılık: gör- Örneği". *Algı'ya Dair* (ed. Erol Kuyma-Atiye Nazlı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sarı, İ. (2020). Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler. *Bilig*, (93), 29-52.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schourup, L. (1985) *Common Discourse Particles in English Conversation: 'like', 'well', 'Y 'know'*. New York: Garland.
- Schourup, L. (1999). Discourse Markers. *Lingua*, 107(3-4), 227-265.
- Soydan, S. ve Saz, M. (2019). Lisânü't Tayr'da İletişim Fiilleri. *Turkish Studies Language and Literature*, 14(2), 855-878.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis: The Socio-Linguistics Analysis of Natural Language*. Oxford: Blackwell.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Trujillo-Saez, F. (2003). Culture in Writing: Discourse Markers in English and Spanish Student Writing. *Tadea seu Liber de Amicitia*. Departamento de Didactica de la Lengua y la Literatura. Granada: Imprenta Generalife, 345-364.
- Van Dijk, T. A. (1979). Relevance Assignment in Discourse Comprehension. *Discourse Processes*. 2, 113-126.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Newyork: Cornell University Press.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yıldız, H. (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 337-362.